Rapport Länsmuseet Gävleborg 2021:30

MACKMYRA BRUK

Antikvarisk medverkan vid renovering av plåttak på flygelbyggnad

Mackmyra 28:1
Gävle kommun
Valbo socken
BM 50
Gävleborgs län

Ulrika Olsson

Slutrapport
Lst. Dnr: 1894-2020
4253-2020
Tillstånd enligt Kulturmiljölagen
Beställare: Eva Klingberg

LÄNSMUSEET GÄVLEBORG

MACKMYRA BRUK

Antikvarisk medverkan vid renovering av plåttak på flygelbyggnad

Mackmyra 28:1
Gävle kommun
Valbo socken
BM 50
Gävleborgs län
2021

Rapport 2021:30
Ulrika Olsson

LÄNSMUSEET
GÄVLEBORG

Länsmuseet Gävleborgs rapportserie

Rapportserien innefattar rapporter inom länsmuseets verksamhetsområden arkeologi, bebyggelsehistoria, byggnadsvård, kulturmiljövård, etnologi, konst- och kulturhistoria.

Rapporterna finns i PDF-format på www.lansmuseetgavleborg.se

Rapporter, böcker och mycket annat kan du köpa/beställa i länsmuseets butik butiken@xlm.se eller 026-65 56 35.

Utgivning och distribution:
Länsmuseet Gävleborg
Södra Strandgatan 20, 802 50 Gävle
www.lansmuseetgavleborg.se

© Länsmuseet Gävleborg 2021
Omslagsbild: Bruksflygeln sedd från väster. Foto: Rickard Klingberg, november 2021.
Staten har rätt att sprida dokumentationsmaterialet och rapporten enligt CC BY-licens. Lantmäteriverkets kartor omfattas ej av denna licens.
Allmänt kartmaterial från Lantmäteriverket. Medgivande MS2010/01366.
ISSN 0281-3181
Print: Länsmuseet Gävleborg

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Tekniska och administrativa uppgifter 4
Sammanfattning 5
Antikvarisk slutbedömning 5
Karta 6
Lagskydd 6
Kort Historik 6
Orsaker till åtgärder 7
Utförda arbeten 9
- Rengöring 9
- Lagning av rosthål 10
- Stödkrokar 14
- Linfästen 15
- Målning 17
- Stege på vind 20

Avvikelser från beslut 21
Källor 21

TEKNISKA OCH ADMINISTRATIVA UPPGIFTER

Fastighetsägare:	Familjen Klingberg
Beslut från Länsstyrelsen Gävleborg: 2021-02-12, 2021-02-15	
Länsstyrelsens dnr:	1894-2020 4253-2020
Länsmuseet Gävleborgs dnr:	1292/311
Projekttid:	maj - september 2021
Besök:	2021-05-05 2021-06-21 2021-07-01 2021-09-15
Beställare:	Eva Klingberg
Arbetsbeskrivning:	Plåtkonsult Hans-Erik Olsson, Brantevik
Utförare:	Winther Bygg, Örnsköldsvik Renovator, Rosersberg
Materialleverantörer:	Lindab kulturplåt ES+ från Takecare Glass fibre fleece Noxyde

SAMMANFATTNING

Mackmyra bruk är beläget i Valbo socken, cirka 13 kilometer sydväst om Gävle stad. Herrgårdsmiljön och stångjärnssmedjan är skyddat som byggnadsminne sedan 1991. Till herrgårdsmiljön hör huvudbyggnad, två flyglar, källare och bruksparken med sitt lusthus. Byggnaderna är uppförda i olika skeden under första halvan av 1800-talet. I det nu aktuella projektet har plåttaket på den ena flygelbyggnaden, benämnd gästrumsflygeln, renoverats.

Gästrumsflygeln uppfördes 1840 med en stomme i timmer i två våningar. Plåttaket, som föreliggande rapport behandlar, antas vara samtida med byggnadsåret. Taket är ett valmat sadeltak täckt med järnplåt med skivtäckning i mindre format. Renoveringen av plåttaket har inneburit att all löst sittande färg har skrapats bort. Plåten har därefter rengjorts varpå ilagningar med ny plåt har skett på flera ställen på fotplåten. Befintliga rännkanter har stärkts upp med nya stödkrokar mellan redan befintliga. Mindre rosthål på ytor har tätats med glasfiberväv.

Arbetena är med några undantag utförda efter förfrågningsunderlaget från plåtkonsult Hans-Erik Olsson, 2019-12-03, där alternativ 2 till största del har följts. Plåtarbetena är utförda av Winther Bygg och rengöring och målning av plåten är utförd av Renovator. De praktiska arbetena har pågått mellan maj-juli 2021. Slutbesiktningen skedde den 14 september 2021.

Ulrika Olsson, Länsmuseet Gävleborg har följt arbetena som antikvarisk medverkande. Fyra besök har skett under projekttiden: 2021-05-05, 2021-06-21, 2021-07-01 och 2021-09-14. Beslut från Länsstyrelsen Gävleborg, 2021-02-12, dnr 4253–2020.

ANTIKVARISK SLUTBEDÖMNING

Renoveringen av plåttaket på gästrumsflygeln vid Mackmyra herrgård har till största del utförts i enlighet med förslaget från plåtkonsult Hans-Erik Olsson, alternativ 2. Antikvarisk medverkande godkänner de utförda arbetena ur antikvarisk synpunkt.

KARTA

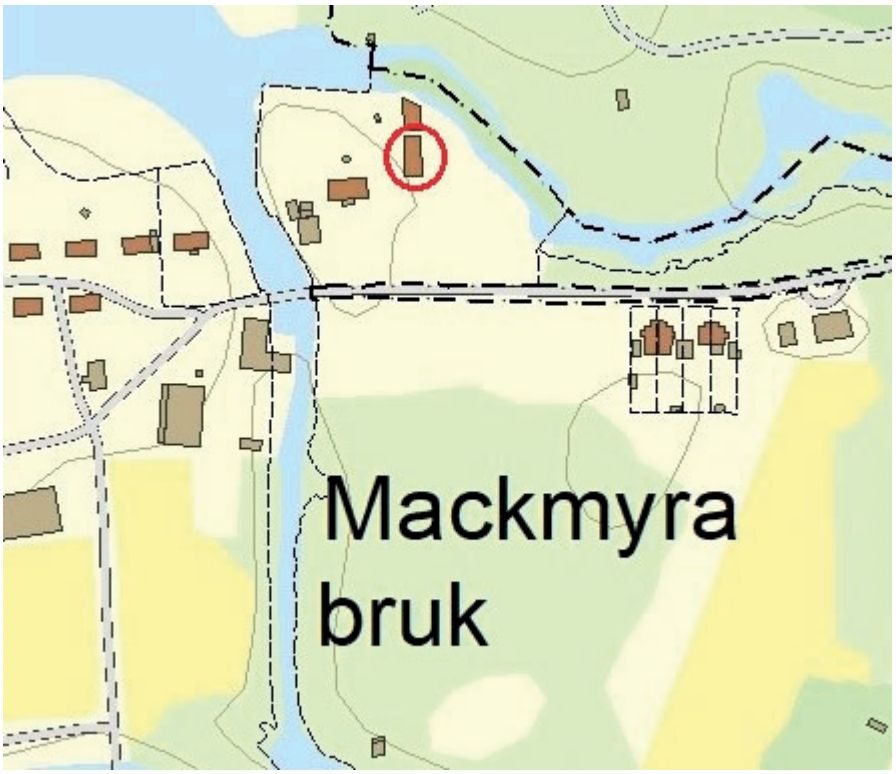

Figur 1. Utdrag ur Lantmäteriets fastighetskarta. Gästhusflygeln är inringad.

LAGSKYDD

Mackmyra bruk är skyddat som byggnadsminne, BM 50, och omfattas därmed av bestämmelserna i Kulturmiljölagens 3:e kapitel.

KORT HISTORIK

Mackmyra bruk uppstod ur den stångjärnshammare som år 1591 anlades av bönderna i Mackmyra by. Den karaktär som bruket har idag är tillkommen efter 1795, då Carl Magnus Strömbäck förvärvade Mackmyra. Då ingen tidigare bruksägare varit bosatt på platsen blev en av hans första insatser att bygga en herrgård. År 1800 stod huvudbyggnaden i rokokostil färdig. Herrgårdsmiljön blev dock inte komplett förrän i början på 1840-talet, då den hade byggts ut med bland annat en engelsk park samt en bruksgata med smedsbostäder. I vinkel med huvudbyggnaden uppfördes två flyglar 1838–1840, där den ena rymde brygghus och den andra fungerade som gästrumsflygel men också delvis som bostad till tjänstefolket. Det är dessa byggnader och park samt en källare, smedja och kraftverksstation, som sedan 1991 är skyddade som byggnadsminne. Huvudbyggnaden, som från början var rödfärgad, renoverades och byggdes om under 1870-talet. Husets fasader reveterades och entrépartiet försågs med en magnifik öppen veranda.

Bruksmiljön rymmer också bland annat ladugård, kvarnmagasin, inspektorsbostad och mejeri.

ORSAKER TILL ÅTGÄRDER

Plåtkonsult Hans-Erik Olsson har bedömt att plåttaket på gästrumsflygeln är ursprungligt från byggnadens uppförande 1838–1840. Skivtäckningen bedömdes vara i sådan god kondition att ett bevarande förespråkades. Ytorna hade tjockt målade färgskikt som kraftigt flagade eller var spruckna. Mindre rosthål fanns på takfallen, de flesta blev synliga först när färgskikten hade avlägsnats. De största skadorna fanns vid foträннor och yttre foträннskanter, där framför allt kanterna på sina håll var kraftigt rostangripna. På flera håll var foträннorna uttryckta efter hård belastning av snö genom åren. Taket var senast målat med en asfaltliknande bitumenmassa, tjocklek ca 0,5–1 mm. Enligt handlingar som förvaras hos Klingbergs sedan tidigare takrenovering, var färgen av fabrikat Permaroof.

Figur 2. Plåtkonsult Hans-Erik Olsson skrapade 2019-09-27 färg för att få fram ett resultat för vidare bedömning av åtgärder. Här syns hur färgen flagar. Foto: Hans-Erik Olsson, 2019-09-27.

Figur 3. Del av taket innan skrapning påbörjades. Foto: Ulrika Olsson, Länsmuseet Gävleborg, 2021-06-21.

Figur 4. Rostskador fanns på flera håll på foträннskanter. Foto: Ulrika Olsson, Länsmuseet Gävleborg, 2021-06-21.

UTFÖRDA ARBETEN

Rengöring

Alla färgskikt på takets plåtytor har skrapats och rengjorts till en nivå anpassad för ommålning. Eftersom de gamla färgskikten var tjocka och hårda fungerade inte endast skrapning överallt. På det östra takfallet behövde färgen mjukas upp med färgborttagningsmedlet ES+ först. Medlet fick verka under täckplast ca 5–6 timmar innan färgen kunde skrapas bort och ytorna därefter tvättas. Det mesta av de ursprungliga blymönjeskikten finns kvar, då färgborttagningsmedlet inte rår på den.

Figur 5. Nikita Malykhin från Renovator skrapar takets östra fall. Till vänster syns en yta med färgborttagningsmedel som verkar under plast. Foto: Renovator, juni 2021.

Figur 6. Skrapning och rengöring pågår. Foto: Ulrika Olsson, Länsmuseet Gävleborg, 2021-06-21.

Lagning av rosthål

Då färgen hade avlägsnats framkom fler rosthål än vad som tidigare var känt. Små hål på släta ytor har tätats med glasfiberväv, sk Glass fibre fleece, som är förenligt med färgsystemet Noxyde. Väven fästs genom att Noxyde först målas på plåten, därefter trycks väven fast i färglagret och senare målas ytterligare lager med Noxyde på den vävförsedda ytan. Lokalt har även snednockfalserna förstärkts med glasfiberväven och Noxyde. Falsarna hade sedan tidigare vissa ytor med vävlagning.

Fotplåtens avslut med omvikt språng vid ytterkanten har förstärkts med på ett antal ställen med täckplåtar av fabrikat Lindab primad kulturplåt, som fästs med popnitar som sedan slagits platta. Övergången mellan nya plåtar och befintliga ytor har tätats med Noxyde och glasfiberväv.

Figur 7. Glasfiberväven som använts vid lagning av hål samt som lokal förstärkning av snednocksfalsar. Foto: Ulrika Olsson, Länsmuseet Gävleborg, 2021-06-21.

Figur 8. Under pågående arbeten. Skrapning och rengöring av plåtytorna är slutfört. Inledande målningsarbeten har påbörjats genom penselstrykning av tvärfalsar samt lokal förstärkning med glasfiberväv och Noxyde på snednockfalsar. Foto: Renovator, juni 2021.

Figur 9. Målningsarbetet är påbörjat men inte slutfört. På bilden syns en tidigare skadad yta som lagats med hjälp av glasfiberväven och Noxyde. Foto: Renovator, juni 2021.

Figur 10. Under pågående arbeten. Fotplåtens avslut med omvikt språng vid ytterkanten har förstärkts på ett antal ställen med täckplåtar av fabrikat Lindab primad kulturplåt. Skarvarna mellan dessa samt befintlig plåt har innan målningsarbetet påbörjats tätats med glasfiberväv och Noxyde. Foto: Ulrika Olsson, Länsmuseet Gävleborg, 2021-07-01.

Figur 11. Under pågående arbeten. Fotplåtens avslut med omvikt språng vid ytterkanten har förstärkts på ett antal ställen med täckplåtar av fabrikat Lindab primad kulturplåt. Skarvarna mellan dessa samt befintlig plåt har innan målningsarbetet tätats med glasfiberväv och Noxyde. Foto: Ulrika Olsson, Länsmuseet Gävleborg, 2021-07-01.

Stödkrokar

Foträннorna har försett med kompletterande smidda stödkrokar. I Hans-Erik Olssons förfrågningsunderlag visades en typ av stödkrok med konsol. Utformningen på stödkrokar kom dock att ändras till en mer diskret form. Förslaget på de nya stödkrokarna godkändes av Hans-Erik Olsson. Stödkrokarna har monterats något tätare än föreskrivet då foträннan är gammal och relativt skör.

Figur 12. Nya rännstödkrokar är monterade på flera ställen för att förstärka upp foträннorna. Foto: Ulrika Olsson, Länsmuseet Gävleborg, 2021-07-01.

Linfästen

Två nya linfästen monterades vid nocken. De två som redan var monterade på taket bedömdes vara i sådant skick att de kunde behållas utan åtgärd.

Figur 13. Två nya linfästen har monterats för att komplettera upp redan befintliga. Foto: Ulrika Olsson, Länsmuseet Gävleborg, 2021-07-01.

Figur14. De trekantiga linfästena är den äldre varianten, de runda är nytillkomna inom detta projekt. Räcket som syns vid nocken leder åskledaren och är alltså inte ett nockräcke för säkerhet. Foto: Ulrika Olsson, Länsmuseet Gävleborg, 2021-09-14.

Målning

Falsarna förmålades genom penselstrykning med Noxyde. Penselstrykning har även utförts på ytorna vid fotplåten samt på plåtklädda skorstenar. Takfallen har sprutmålats med Noxyde i flera lager för att få färgskikten att uppnå minst 300 my i torra skikt.

Figur 15. Här är målningen näst intill färdigställd, några av ytorna behöver en till målningsomgång. Foto: Ulrika Olsson, Länsmuseet Gävleborg, 2021-07-01.

Figur 16. Här är målningen näst intill färdigställd, några av ytorna behöver en till målningsomgång. Foto: Ulrika Olsson, Länsmuseet Gävleborg, 2021-07-01.

Figur 17. Slutbesiktning med påtkonsult Hans-Erik Olsson. Foto: Ulrika Olsson, Länsmuseet Gävleborg, 2021-09-14.

Figur 18. Plåtkonsult Hans-Erik Olsson vid slutbesiktningen 2021-09-14. Fotot visar hur han på en mängd ställen mäter av färgskiktens tjocklek för att säkerställa att målningen är utförd enligt handlingarna där färgen ska vara 300 my. Foto: Ulrika Olsson, Länsmuseet Gävleborg, 2021-09-14.

Stege på vind

Den gamla takstegen i trä som ledde upp på taket har ersatts med en ny av aluminium.

AVVIKELSER FRÅN BESLUT

I enlighet med förfrågningsunderlaget skulle kvarsittande färgskikt av Permaroof fläckgrundats med ett tunt skikt med Rost-Oleum Dacfill. Men då ytor med kvarvarande färg blev mycket små och begränsade, samt var urlakade så bedömdes risken för genomblödning i nya färgskikt som ringa. Momentet med Rost-Oleum Dacfill utelämnades således.

Då befintliga linfästen var i gott skick och kunde kompletteras med två nya, sågs momentet med ett nytt nockräcke som överflödigt.

KÄLLOR

Byggnadsminnen i Gävleborgs län, Mackmyra bruk, Länsstyrelsen Gävleborgs webbsida:
https://www.lansstyrelsen.se/gavleborg/samhalle/kulturmiljo/byggnadsminnen/byggnadsminnen-i-gavleborg/gavle/mackmyra-herrgard-och-stangjarnssmedja.html

Olsson, Hans-Erik, *Mackmyra bruk, Flygeln, Bruksallén 26, Valbo, Takrestaurering gällande befintlig järnplåt samt målning mm, Förfrågningsunderlag*. 2019-12-03

LÄNSMUSEET
GÄVLEBORG

LÄNSMUSEET GÄVLEBORG, SÖDRA STRANDGATAN 20, 802 50 GÄVLE. WWW.LANSMUSEETGAVLEBORG.SE